

UDC (УДК) 343.95

Дмитрик Юрій Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: tibet@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3929-3544

Кондратюк Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(Львів, Україна)
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

ПРОФАЙЛІНГ У ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Анотація. Стаття присвячена актуалізації застосування профайлінгу оперативними підрозділами правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю в Україні. Розкрито поняття, зміст і основні напрями застосування профайлінгу та його значення для протидії злочинності правоохоронними органами під час проведення оперативно-розшукової діяльності. Обґрунтовано, що успішно апробований зарубіжний досвід застосування профайлінгу має актуалізуватися в Україні серед правоохоронних органів, що в результаті сприятиме підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю.

Ключові поняття: профайлінг, оперативні підрозділи, оперативно-розшукова діяльність.

Dmytryk Yurii,

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Operational-Search Activity,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: tibet@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3929-3544

Kondratiuk Oleksandr,

PhD (Law), Associate Professor,
Professor of the Department
of Operational-Search Activity,
Lviv State University of Internal Affairs
(Lviv, Ukraine)
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

PROFILING IN THE ACTIVITIES OF OPERATIONAL UNITS

Abstract. The study is devoted to updating the use of profiling in the fight against crime in Ukraine. The concepts, content and main directions of application of profiling and its significance for combating crime by law enforcement agencies during operational and investigative activities are revealed. In recent years, there has been a steady interest in Ukraine in the psychological aspects of criminal offense and direct criminal behavior. On the one hand, this is due to the ever-widening range of research in this area, and on the other - the practical

needs of law enforcement agencies. Unfortunately, the operational and investigative activities do not pay due attention to the psychological aspects of diagnosis and evaluation of the offender, resulting in problems with its detection and thus prevention of criminal activity at various stages of the crime, although in the civilized world profiling is considered one of the effective methods of fighting against crime. Work on updating the use of profiling among law enforcement agencies in Ukraine should be accompanied by domestic scientific and practical developments in this area. The lack of experience in the use of profiling in the activities of operational units is explained by the underestimation of its capabilities, which requires a deep scientific and practical rethinking and rapid both legislative and departmental response. Successfully tested foreign experience in the application of profiling should be updated in Ukraine among law enforcement agencies, which will ultimately help increase the effectiveness of crime prevention. In order to form primary knowledge and skills on psychological identification of illegal activities and persons involved in higher education institutions with specific learning conditions, it is necessary to resume the study of the discipline «Psychology of operational and investigative activities».

Key concepts: profiling, operational units, operational and investigative activities.

DOI 10.32518/2617-4162-2021-3-95-100

Вступ

Протягом недавніх років в Україні простежується стійкий інтерес до психологічних аспектів кримінального правопорушення і безпосередньо злочинної поведінки. З одного боку, це пояснюється дедалі ширшим спектром наукових досліджень у зазначеній сфері, а з іншого – практичними потребами правоохоронних органів. На жаль, у оперативно-розшуковій діяльності не приділяють належної уваги психологічним аспектам діагностики та оцінювання особи злочинця, внаслідок чого виникають проблеми з його виявленням, а відтак і запобіганням злочинній діяльності на різних стадіях кримінального правопорушення, хоча в цивілізованому світі профайлінг вважається ефективним методом боротьби зі злочинністю.

Профайлінг досліджували В. Лабунська, М. Цукерман, В. Фрізен, П. Екман, Б. де Пауло, О. Фрай, К. Шерер. Використання профайлінгу було предметом наукової розвідки вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ю. Антонян, О. Анфіногенова, М. Арпентьева, В. Берназа, О. Бандурки, В. Бакальчука, Ю. Белоусова, О. Богучарова, А. Веденіної, Н. Веренікіної, Ф. Глазиріна, М. Дідковської-Бідюк, О. Дручек, Н. Жерж, Л. Іванової, М. Єнікеева, О. Катуніна, Л. Катеринюк, В. Коновалова, В. Коробкова, В. Корольова, К. Матюшенко, В. Образцова, Б. Петеліна, О. Подільчака, О. Ратінова, В. Телійчука, Т. Хрустальнової, Є. Черкасова, В. Цветкова, І. Шидловської, В. Шепітька та інших. Водночас проблематика застосування профайлінгу оперативними підрозділами вітчизняних правоохоронних органів є недостатньо дослідженою, а деякі її аспекти мають дискусійний характер.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування профайлінгу в роботі оперативних підрозділів вітчизняних правоохоронних органів.

1. Значення профайлінгу для правоохоронної діяльності

Як свідчить практика, неможливо зрозуміти істинні мотиви будь-якої поведінки, зокрема і протиправної, без глибокого знання психології особистості, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ та процесів. Проте багатьом психологічним аспектам саме оперативно-розшукової діяльності не приділяють належної уваги в сучасних вітчизняних наукових публікаціях, незважаючи на те, що дефіцит спеціальних психологічних знань здебільшого не дозволяє працівникам оперативних підрозділів ефективно проводити негласну та оперативно-службову діяльність з ідентифікації осіб, які готують або причетні до тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Основними завданнями здійснення пізнавальної та пошукової діяльності суб'єкта розслідування кримінального правопорушення є збирання, дослідження та аналіз криміналістично значущої інформації, що реалізується за допомогою процесуальної форми із допомогою слідчих та інших процесуальних дій. Негласна робота й оперативно-розшукові заходи, на відміну від слідчих дій, мають не процесуальну форму. Чітко профайлінг може простежуватися в повсякденній практичній діяльності підрозділів Національної поліції, оскільки щодня поліцейські так чи інакше виявляють правопорушників, а оперативним підрозділам потрібний додатковий інструмент із виявлення злочинців і запобігання злочинній діяльності. Йдеться, очевидно, про володіння поліцейськими основами так званого масового профайлінгу, який дослідниками визначається як «технологія активного формалізованого спостереження за людьми з метою виявлення в їх поведінці особливостей, що відрізняються від візуально-поведінкового профілю людей, що взаємодіють в рамках загальної соціальної ситуації» [1, с. 58].

В умовах війни із Російською Федерацією, яка захопила частину території України і продовжує вчиняти агресивні дії, які загрожують національній безпеці, оперативним підрозділам необхідно освоїти та застосовувати будь-які сучасні методи боротьби із злочинцями, зокрема і військовими злочинцями, терористами, диверсантами тощо. Наприклад, з огляду на цілі антитерористичного аналізу, психологу-профайлеру виокремлено три основні обов'язки: 1) встановити та визначити умови, які сприятимуть розвитку або розширенню терористичної активності певної групи; 2) швидко оцінити умови, що змінюються, які впливають як на поведінку окремих терористів, так і на антитерористичні методи з метою їхнього контролю; 3) передбачити подальшу лінію поведінки терористів [2, с. 163–164]. Тому роль спеціаліста, який надаватиме оперативну допомогу оперативним підрозділам у виявленні потенційних загроз і небезпек, складно переоцінити, позаяк і володіння базовими навиками оперативними співробітниками допомогли б швидко зорієнтуватися в оперативно-розшуковій ситуації.

2. Статистичне підтвердження проблематики
Протягом 2017–2019 років на базі Львівського державного університету внутрішніх справ працівники оперативних підрозділів Національної поліції проходили підвищення професійної кваліфікації. В результаті здійсненого анкетування, організованого науково-педагогічними працівниками кафедри «Оперативно-розшукова діяльність», встановлено, що 83% опитаних (222 практичні працівники оперативних підрозділів) не розуміють суті поняття, а відповідно і змісту, напрямів та перспектив використання профайлінгу в правоохоронній діяльності.

3. Теоретичні й практичні засади та напрями застосування профайлінгу

Питання стосовно використання психологічних знань у діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України взагалі й в оперативно-розшуковій діяльності зокрема здавна турбують як теоретиків, так і практиків-юристів [3, с. 186]. Розв'язання завдань, що вирішуються в процесі виявлення та перевірки осіб, які можуть вчиняти кримінальні правопорушення, не можливе без застосування спеціальних психологічних знань, бо без цього в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю не можливе вдосконалення та якісне оновлення роботи спеціалізованих оперативних підрозділів [3, с. 186].

Профайлінг – комплекс соціально-психологічних методик з діагностики особистісних особливостей, приховуваних мотивів і оцінки інформації, що повідомляється, оснований на оцінці невербальної, вербальної та субвербальної поведінки об'єкта, з прогнозування сценаріїв розвитку ситуацій і відносин, учинків, моделей поведінки і спілкування людини. Є декілька підходів до профілізації, зокрема гомологічний підхід («*offender homology*»), теорія рис («*trait-based*») й інтегративний підхід, які використовуються для того, щоб передбачати або реконструювати характеристики злочинців та інших людей, вибирати і реалізувати методики корекції та розвитку необхідних рис тощо. Ймовірний характер профілювання і його близькість до повсякденної діагностики непрофесіоналів унаочнюють феномени «холодного читання». Спроба верифікаторів-практиків звести профілювання до методик і підходів феноменології і «*case analyses*», ігноруючи статистику і класичні підходи, викликає скептичне ставлення традиційних дослідників. Тому на емпіричному рівні в сучасній практиці використовується суміщений, еkleктичний підхід, процесуальні техніки, а також метакогнітивні або рефлексивні процедури, зокрема супервізію для профайлерів [4]. Профайлінг вчить спостерігати й аналізувати оточення та поведінку осіб, бути в пошуку підозрілих ознак і встановлювати причинно-наслідковий зв'язок [5, с. 332]. Кримінальний та оперативний профайлінг – це складання психологічного портрета передбачуваного злочинця, участь у розпізнавальній діяльності та розслідуваннях державних правоохоронних органів і приватних агентств на правах консультанта, ведення переговорів з терористами та потенційними суїцидантами [2, с. 7].

Спершу профайлінг активно застосовувався спецслужбами провідних країн світу для розкриття серійних злочинів насильницького характеру, попередження терористичних актів на авіатранспорті, виявлення причетності тієї чи іншої особи до терористичних, шахрайських та інших злочинних діянь. Нині сфери застосування технологій профайлінгу вийшли далеко за межі діяльності спецслужб. Профайлінг є ефективним інструментом оцінки достовірності інформації при кадрових перевірках, службових розслідуваннях, різних заходах у рамках кримінального та цивільного судочинства [3, с. 187–188]. Профайлінг застосовують не лише з метою пошуку невідомих злочинців, а й для попередження протиправних дій. В Україні у діяльності правоохоронних органів профайлінг лише починають упроваджувати, тому актуальним є подальше розроблення цієї проблематики

з урахуванням зарубіжного досвіду [7, с. 172]. Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу в двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють будь-які злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів [6, с. 166]. За допомогою профайлінгу як додаткового інструменту в запобіганні та протидії злочинам можливе накопичення слідчої інформації з місць учинення злочинів (порушень державного кордону) та встановлення психологічних особливостей злочинців, виявлення ознак серійності злочинів, скоєних у різних місцевостях (нелегальна міграція); складання психологічного портрета злочинця (профільювання) для виявлення імовірних підозрюваних (описова характеристика) й аналізу закономірностей, які можуть допомогти передбачити майбутні злочини і/або можливі жертви (прогностичне профільювання злочинців), насамперед у боротьбі з тероризмом [3, с. 190].

Багатий криміналістичний арсенал сучасних засобів і методів допомагає слідчому розслідувати злочини неочевидного характеру [7, с. 37]. Методи криміналістичного профайлінгу можуть бути реалізовані в процесі розслідування злочинів при висуненні початкових версій, плануванні та проведенні слідчих дій, здійсненні оперативно-розшукових заходів, а також у попереджувальній діяльності органів внутрішніх справ, при вирішенні інших пошуково-пізнавальних, організаційно-тактичних і методичних завдань [8, с. 207]. Дослідники наголошують на необхідності розроблення методу криміналістичного профайлінгу, що актуально при розслідуванні злочинів неочевидного характеру, коли немає будь-яких відомостей про винну особу. В цьому разі пошук злочинця може бути здійснено тільки за слідами, залишеними на місці злочину, за характером злочину, за особистістю жертви, місцевістю та обставинами злочину [7, с. 43].

Характерною ознакою оперативно-розшукової діяльності є використання знань з будь-яких сфер і галузей науки для боротьби зі злочинністю. Концепція профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності ґрунтується на тому, що протиправна дія і її підготовка можуть бути виявлені за допомогою аналізу певного набору фізичних, психологічних, поведінкових ознак, що становлять характеристику підозрюваних осіб, з позицій їх потенційної небезпеки.

Науковці вирізняють такі основні напрями використання методики складання психологічного профілю особи в оперативно-розшуковій діяльності:

– складання психологічного портрета розшукуваної невідомої особи, яка вчинила

злочин, що здійснюється на етапі збору оперативної значущої інформації про це діяння в рамках заведеної справи оперативного обліку;

– психологічне забезпечення виявлення недостовірності відомостей у процесі отримання оперативної значущої інформації (психологія брехні);

– реконструкція події злочину, що здійснюється фахівцем-профайлером на стадії збору оперативної значущої інформації про насильницький злочин, учинений невідомою особою;

– профайлінгове забезпечення гласного і негласного сприяння громадян органам, що здійснюють ОРД [9, с. 238].

Одним із найбільш перспективних варіантів використання методики профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності є складання психологічного портрета розшукуваної невідомої особи, яка вчинила злочин, що здійснюється на етапі збору оперативної значущої інформації про певні діяння в рамках заведеної оперативно-розшукової справи [3, с. 190]. Приватним аспектом профайлінгу може бути реконструкція події злочину, що здійснюється фахівцем-профайлером на стадії збору оперативної значущої інформації про злочин, скоєний невідомою особою [3, с. 191].

Є індикатори, критичні для віднесення конкретної особи до групи ризику (демонстрована агресія, прихована агресія, збудженість, відчуженість). Українські дослідники вважають, що для попередження протиправних намірів слід акцентувати на визначенні таких негативних психоемоційних станів і поведінкових комплексів, як стрес, агресія, страх, тривога, брехлива поведінка, стан гіпнотичного трансу [6, с. 167].

Способи боротьби зі злочинністю, які застосовують оперативні підрозділи, можна умовно поділити на негласні, умовно негласні (зашифровані) та гласні. Негласна боротьба із злочинністю відбувається в межах оперативно-розшукової діяльності та агентурно-оперативної роботи; умовно негласна – в межах кримінального провадження шляхом застосування негласних слідчих (розшукових) дій та конфіденційного співробітництва; гласна – в межах кримінального провадження шляхом застосування слідчих (розшукових) дій. У контексті нашого дослідження профайлінг може застосовуватися у всіх трьох випадках з метою встановлення особи злочинця, а також невідомих співучасників кримінального правопорушення.

На рівні оперативно-розшукової діяльності результати (орієнтувальну інформацію) профайлінгу можна використовувати в процесі застосування заходів оперативного ініці-

ативного пошуку, під час оперативного розроблення, планування, організації та проведення оперативних комбінацій, застосування оперативно-розшукових заходів, у внутрішньокамерному розробленні.

Як свідчить зарубіжний досвід, профайлінгом має займатися конкретний підрозділ, в якому це буде основним, якщо не єдиним, напрямом роботи. Не можна допустити розпорошення функціоналу профайлінгу по різних оперативних підрозділах та службах Національної поліції.

Висновки

Застосування профайлінгу правоохоронними органами в Україні має супроводжуватися вітчизняними прикладними науковими та практичними розробками у цій сфері. Відсутність

останніх пояснюється недооцінкою можливостей профайлінгу. Зарубіжний досвід застосування профайлінгу разом із вітчизняними науковими розробками та рекомендаціями, які обов'язково враховуватимуть національні кримінологічні й оперативно-розшукові тенденції та особливості злочинності в Україні, має негайно впроваджуватися в правоохоронну діяльність разом із іншими методиками та засобами для боротьби зі злочинністю. А розпочати потрібно із формування у майбутніх працівників правоохоронних органів, зокрема поліцейських, первинних знань і навиків психологічної ідентифікації протиправної діяльності та причетних до неї осіб, для чого у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання потрібно відновити вивчення навчальної дисципліни «Психологія оперативно-розшукової діяльності».

Список використаних джерел

1. Цветков В. Л., Хрусталева Т. А. Актуальные проблемы использования технологии массового профайлинга при проведении спортивных мероприятий. *Психология и педагогика служебной деятельности*. 2017. № 3. С. 57–59.
2. Рულ' Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : навч. посіб. Київ : ДП Вид. дім «Персонал», 2018. 236 с.
3. Телійчук В. Г., Зінченко С. С. Щодо застосування профайлінгу в оперативно-розшуковій діяльності підрозділами кримінальної поліції Національної поліції України. *Юридичний бюлетень*. Вип. № 12. 2020. С.184–193.
4. Арпентьева М. Р. Метатехнологии неинструментального профайлинга. Реальная практика полиграфологов VI: Профайлинг и технологии детекции лжи в обеспечении кадровой безопасности организации : сборник материалов Международного научно-практического симпозиума. Урал. гос. пед. ун-т. Екатеринбург, 2018. 156 с.
5. Шидловська І. Ю., Матюшенко К. О. Актуальні питання практичного застосування кримінального профайлінгу в Україні. *Грані права: XXI століття* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 / за ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 332–334.
6. Дідковська-Бідок М. В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С.165–174.
7. Иванова Л. Ф. Проблемы и перспективы развития метода криминалистического профилирования при расследовании преступлений неочевидного характера. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2021. Т. 21. № 1. С. 37–46.
8. Вереникина Н. А. Профайлинг как средство раскрытия и расследования преступлений. *Актуальные проблемы российского права*. 2017. № 9 (82). С. 203–209.
9. Коробков В. А., Веденин А. В. Основные направления применения в оперативно-розыскной деятельности методики составления психологического профиля. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, 2015. № 5–6. С. 237–240.

References

1. Czvetkov, V. L. & Xrustaleva, T. A. (2017). Aktual'nye problemu y'spol'zovany'ya texnologiy' massovogo profajly'nga pry' provedeny'y' sporty'vny'x meropry'yaty'j [Actual problems of using mass profiling technology for sports events]. *Psy'xology'ya y' pedagogy'ka sluzhebnoj deyatel'nosti' (Psychology and pedagogy of performance)*, 3, 57–59 [in Russ.].
2. Rul', Yu. V. & Marty'nova, T. O. (2018). Psy'xologiya profajlingu [Psychology profiling]. K. : DP Vy'd. dim «Personal» [in Ukr.].
3. Telijchuk, V. G. & Zinchenko, S. S. (2020). Shhodo zastosuvannya profajlingu v operaty'vno-rozshukovij diyal'nosti pidrozdilamy' kry'minal'noyi policiyi Nacional'noyi policiyi Ukrayiny' [Regarding the use of profiling in operational and investigative activities by criminal police units of the National Police of Ukraine]. *Yury'dy'chny'j byuleten' (Legal bulletin)*, 12, 184–193 [in Ukr.].

4. Arpent`eva, M. R. (2018). Metatexnologiy`y` ney`nstrumental`nogo profajly`nga. Real`naya prakty`ka poly`grafologov VI: Profajly`ng y` texnologiy`y` detekcy`y` lzhy` v obespecheny`y` kadrovoj bezopasnosty` organy`zacy`y` : sborny`k matery`alov Mezhdunarodnogo nauchno-prakty`cheskogo sy`mpozy`uma [Metatechnologies for non-instrumental profiling. Real practice of polygraph examiners VI: Profiling and lie detection technologies in ensuring the personnel security of an organization : collection of materials of the International Scientific and Practical Symposium]. Ural. gos. ped. un-t. Ekaterynburg [in Russ.].
5. Shy`dlovs`ka, I. Yu. & Matyushenko, K. O. (2018). Aktual`ni py`tannya prakty`chnogo zastosuvannya kry`minal`nogo profajlingu v Ukraini. Grani prava: XXI stolittya : materialy` Vseukrayins`koyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi [Current issues of practical application of criminal profiling in Ukraine. Faces of law: XXI century: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference] (m. Odesa, 19 travnya 2018 r.) U 2-x t. T. 2 / za red. G.O. Ul`yanovoyi. Odesa : Vy`davny`chy`j dim «Gel`vety`ka», 332–334 [in Ukr.].
6. Didkovs`ka-Bidyuk, M. V. (2017). Profajling yak metod profilakty`ky` proty`pravny`x dij [Profiling as a method of prevention of illegal actions]. *Yury`dy`chna psy`xologiya. Legal psychology*, 2 (21), 165–174 [in Russ.].
7. Y`vanova, L. F. (2021). Problemu y` perspekty`vu razvy`ty`ya metoda kry`my`naly`sty`cheskogo profy`ly`rovany`ya pry` rassledovany`y` prestupleny`j neochevy`dnogo xarakteru [Problems and prospects for the development of the method of forensic profiling in the investigation of crimes of a non-obvious nature]. *Vestny`k YuUrGU. Sery`ya «Pravo» (Bulletin of SUSU. Series «Right»)*, 21, 1, 37–46 [in Russ.].
8. Vereny`ky`na, N. A. (2017). Profajly`ng kak sredstvo raskruty`ya y` rassledovany`ya prestupleny`j [Profiling as a means of detecting and investigating crimes]. *Aktual`nue problemu rossy`jskogo prava. Actual problems of Russian law*, 9 (82), 203–209 [in Russ.].
9. Korobkov, V. A. & Vedeny`n, A. V. (2015). Osnovnye napravleny`ya pry`meneny`ya v operaty`vno-rozusknoj deyatel`nosty` metody`ky` sostavleny`ya psy`xology`cheskogo profy`lya [The main directions of application of the method of drawing up a psychological profile in operational-search activity] *Vestny`k Ny`zhegorodskogo uny`versy`teta y`m. N. Y`. Lobachevskogo (Vedenin. Bulletin of the Nizhny Novgorod University. N. I. Lobachevsky)*, 5–6, 237–240 [in Russ.].

*Стаття: надійшла до редакції 08.06.2021
прийнята до друку 17.08.2021
The article: is received 08.06.2021
is accepted 17.08.2021*